

NIEWOLSTWO (82) sb n

e oraz drugie o jasne; -o- (11), -ó- (6); -o- *OpecŻyw* (2), *BiałKat*, *SiebRozmyśl*; -ó- *OrzQuin* (4), *KochPs* -o- : -ó- *Mqcz* (7:1).

sg N niewolstwo (16). ◇ G niewolstwa (34). ◇ D niewolstwa (2). ◇ A niewolstwo (13). ◇ I niewolstw(e)m (10). ◇ L niewolstwie (6). ◇ pl N niewolstwa (1).

Sł stp notuje, Cn s.v. niewola, Linde XVI – XVII w.

1. Brak wolności (76) :

a. Stan ludności podbitej, pozbawionej praw i zmuszonej do posłuchu przez zwycięzców; *servitus HistAl, Vulg, PolAnt, Modrz, Cn; captivitas Vulg, PolAnt, Cn* (32) : *OpecŻyw* 90v; ále po málim czálie wroci fie do was zrzuciwŷzy s liebie niewolŷtwo [*reiiciendo a se servitute*]; oddaływszy oth szyebye sluszbá *HistAl* 1510 28] *HistAl* A2; To niewolŷtwo włożono ielt ná nie áby ich nákarano zá zdradę/ ále nie ná wieki thrwála niewola oná *BibRadz* I 126a marg, *Gen* 15 arg; *LeopPrzep* D4v; Bo opocz woion kroremi [!] byli [*naród wybrany*] trapieni/ częŷtokróć cudzoziemców pánowaniu poddáni bywáli. Bo y w Egipcie okrutnym niewolŷtwem vtrapieni byli/ y do Bábilonu byli zápienieni *ModrzBaz* 105v; *SkarŻyw* 489; *PowodPr* 10, 30, 84.

niewolstwo na kogo (2): *PowodPr* 71 cf »niewolstwo faraonowe«.

niewolstwo czyje [= *tego, który jest zniewolony; w tym: ai poss* (6), *pron poss* (2), *G sb* (1)] (22): *Leop Tob* 13/7, *Bar* 2/32; Nie ŷplugáwiám ŷlawy meŷ/ áni ŷlawy oycá mego w ŷiemi teŷ niewolŷtwá moiego. *BibRadz Tob* 3/17, *ludith* 8/13 [2 r.]. Cf »niewolstwo faraonowe«, »niewolstwo pogańskie«, »tureckie niewolstwo«.

W połączeniach szeregowych (2): á przetożeś nas dał w łup/ w niewolŷtwo/ ná śmierć/ y w fromothne obmowiká/ onym wŷytkim miedzy ktoremi ieltelmy rozproŷzeni. *BibRadz Tob* 3/4; *BudBib* 3.Esdr 8/75[78].

Zwroty: »być w niewolstwie [*u kogo*]« (2): á wŷdy nie máią ná tym doŷyć zechmy ŷá w nieznośnym niewolŷtwie v nich [*Et nunc non eis suffieit in amaritudine servitutis nostrae*] *BudBib Esth* 14/7[8].

»wybawić z niewolstwa« [*szyk zmienny*] (3): á wybáwię was z niewolŷtwá od nich [*et eruam vos a servitute eorum*] *BibRadz Ex* 6/6, I 313c marg; Ręká to ŷwá tylko ŷpráwił/ Ze nas z niewolŷtwá wybáwił *KochPs* 147.

»wykupić z niewolstwa« (2): iż ie był przed tym wybáwił iákoby ie był wykupił z niewolŷtwá w ktorym byli. *BibRadz* I 136a marg.

Wyrażenia: »ciężkie niewolstwo« (1): Tákże teŷ bać ŷie potrzebá/ im ŷie tá wolność nád práwo Boŷe więceŷ wynioŷłá/ áby tym teŷ ciężŷzym niewolŷtwem pokarána nie byłá. *PowodPr* 62.

»dom niewolstwa« [*w tym: wywieść z domu niewolstwa* (2), *wyswobodzić z domu niewolstwa* (1)] = *domus servitutis Vulg, PolAnt* (3): wáruŷ tego pilnie/ byś nie zápámiętał Pána Bogá twoiego/ ktory cie wywiódł/ á wyŷwobodził z ŷiemie Egypŷtkieŷ/ z domu niewolŷtwá. *Leop Deut* 6/13; *BibRadz Deut* 13/10; Piérwŷzé przykázanie Ia ielt pan Bóg twóŷ/ ktorym cie wywiódł z Egipŷtu/ z domu niewolŷtwá *BiałKat* 43v.

»niewolstwo faraonowe« (2): Niewolŷtwo Faraonowe ná lud Boŷy/ było doŷyć okrutne *PowodPr* 71.

»niewolstwo pogańskie« [szyk 3:1] (4): Bog przodki ich był mieczem y niewolstwem Pogąńskim pokarał. *PowodPr* 52, 12, 58 *marg*, 72.

»tureckie niewolstwo« (2): Tureckiego niewolstwá wizerunk z piłmá S. *PowodPr* 9 *marg*.

»ziemia niewolstwa« = *terra captivitatis Vulg, PolAnt* (3): A będą mię chwalić w ziemi niewolstwá fwego. *Leop Bar* 2/32, *Tob* 13/7; *BibRadz Tob* 3/13.

b. Stan człowieka, który z racji swego urodzenia, pojnania na wojnie lub niespłacenia długów jest własnością pana i musi dla niego pracować; *servitus PolAnt, Mącz, Modrz, Cn* (24) : Stan iego służebniczy będzie dáleko gorzzy niż pośpolite niewolstwo. *BibRadz* I 5d *marg*, *Gal* 4/24; *Liberalis causa*, Spráwá ładowna/ opufzczenie z niewolstwá. *Mącz* 191a, 89a, 97c.

W połączeniu szeregowym (1): Bo wśzytkie wedle łpofobu wyśtępku ábo wyśtępujących/ łzkodámi/ fromotámi/ więzieniem/ wywołaniem z ziemi/ niewolstwem ábo śmiercią máią być karane. *ModrzBaz* 77.

Zwroty: »w niewolstwo brać, wziąć« (1:1): *Angario, Przymufzam/ Przyniewalam/ w niewolstwo bierzę. Mącz* 9d; *Vindicare in servitutum, W niewolstwo wziąć/ Niewolniká vczynić. Mącz* 86a.

»od niewolstwa wybawiać; z niewolstwa wyzwolić« (1:1): *Vindico in libertatem, Czynię wolnego. Od niewolstwá wybáwiam. Mącz* 86a, 102d.

W przén (2) : *KrowObr* 105; *Witay/ [...] Iezu Chrífte wśzechmogący. [...] Do tego piekła ciemnego: Dawnochmy cię tu czekáli Závždy wđydcháiąc wołáli. Weź nas do fwego krolestwá S tego wielkiego niewolstwá. MWilkHist* F2.

Przen: Wieczne potępienie, piekło (1) :

Zwrot: »z niewolstwa wywieść piekielnego« (1): A przeto téz náłł miły łtworzyciel ktory nás miał z niewolstwa wywiéłtz piekielnégo *OpecŻyw* 90v.

a. Praca niewolnicza; obowiązek dostarczania podwody (2) : *Angaria, Niewolstwo/ Niewola/ Pofty/ álbo/ podwodá/ to yeft/ Nayemne konie/ od miáfta do miafta rozłożone. Mącz* 9d.

Zwrot: »niewolstwem trapić« (1): Z kąd ie Egipcycyánie tem łróźszem niewolstwem trapiłi [*Et servire fecerunt Aegyptii filios Israel dure*]. *BibRadz Ex* 1/13.

β. Pańszczyzniana zależność chłopá; *servitus Modrz* (9) : niema być poczytáne zá práwo/ ále zá Rzeczypośpolitey zmázę/ á przyrodzenia ludzkie^{go} łkázę. [...], ktora pośpolitey śláchty śmiałość zmocniłá: ktora łrogie niewolstwo ná ludźi profte^{go} łtanu włóżyłá *ModrzBaz* 79; ále ieft okrutne niewolstwo/ że Pan przywłázcza łobie moc nád żywotem y śmiercią łługi fwego/ łkázác go ná śmierć/ ábo wolnym vczynić. *ModrzBaz* 88v, 40; *PowodPr* 68 *marg*, 72.

niewolstwo czyje (1): *Niewolstwoták [!] ołtre rodzicow [= rodaków] niezbożne. PowodPr* 68 *marg*.

W przeciwstawieniu: »niewolstwo ... wolność« (1): V nas pośpolity człowiek [!] niewolstwem nád miaré ieft vciażon [*equites nimis magna libertate lasciviunt*]: á śláchtá záłię názyt zwielkiey wolności buia. *ModrzBaz* 72.

W charakterystycznych połączeniach: niewolstwo haniebne, niezbożne, okrutne, ostre, srogie.

Zwroty: »niewolstwem trapić« (1): Niektore práwá łą ták połtánowione/ iż pożytkom wielkich Pánów łłóżá/ á chudźinę niewolstwem trapią [*imbelles seroitute premant*] *ModrzBaz* 72v.

»niewolstwa [komu] ulżyć« (1): Y widzę iż choćbyśmy niechcieli takiego niewolstwa onym vlżyć/ łamą to potrzebą cząłem wyćśnie *PowodPr* 71.

c. Ograniczenie lub brak swobód obywatelskich w państwie; podleganie tyranii tj. władzy nie określonej przez prawo; servitus HistAl (10) : To iest/ koźdę niewolstwo/ iakoby rzekł Księstwo/ przeciwko Defzpotowi/ to iest/ przeciwko Książęciu fwemu/ wojnę wiedzie przyrodzoną. *OrzQuin* Qv; Gdyż fłyszemy od inżnych co nam odnafzaią/ Ze Państw wiele tak o nas dobrze rozumieją. Iżby przes nas z niewolstwa wyzwoleni byli/ Z wielkiego vtrapienia ony wybawili. *MycPrz* I B4.

niewolstwo czyje [= tego, który jest zniewolony] (1): aby tak wyfwobodzona/ z przyrodzonego fwego niewolstwa Litwá/ iuż będąc wolną/ mogła być z wolną Koroną Polką złączoną. *OrzQuin* P2.

niewolstwo czyje [= tego, który niewoli] (1): Otóż małz przyczyny niewolstwa Książęcego/ á wolności Królewskiej *OrzQuin* S4.

W przeciwstawieniach: »wolności (3), prawa, swoboda, swobodność ... niewolstwo« [*w tym: prawa i wolności (1)*] (6): A nie dopuśczał ludzom żyć w ich fwobodności/ ále ie w niewolstwo przypadał y vdraczał [*sed illos in servitute redigis et retorques; alye ye czynysz nyewolne HistAl 1510 379*] *HistAl* 18; przeto też w inżnych Państwach wżytkich/ ile ich ná świecie iest/ fzczyré niewolstwo iest/ fwobody niemálz w nich żadnéy. *OrzQuin* S4, S4; *MycPrz* II A4v; Monárchowie Polfcy trzymali wżytkich poddanych y Rycerstwo fwe w dziedzicznym rofkázowaniu/ bez práw y wolności w niewolstwie dofyć znacznym. *PowodPr* 20.

W charakterystycznych połączeniach: przyrodzone niewolstwo, szczyre.

Zwrot: »niewolstwem trapić« (1): To miało mieyfce pokąd iefzcie byłá w fwey mocy miedzy thym ludem ich rzecz polpolita/ tak kościelna iako y fwietlka gdzie fie im godzi to cudzoziemce ćinąc niewolstwem trapić y frodze fie obchodzić z nimi/ ábowiem fie to tak Pánu Bogu podobáło *BibRadz* II 113 *marg.*

Szereg: »tyranides i niewolstwa« (1): że przeciwko rzeczy náfzey polpolitey ine Państwą/ y Krolestwá/ tyrannides/ y niewolstwá iáwne fą *OrzRozm* D2.

d. Stan psychiczny, w którym człowiek nie może robić tego, na co ma ochotę, narzucający zależność psychiczną od innych lub od czegoś; servitus PolAnt, Modrz, Vulg (10) : [Aristypus] nye był takim aby on fwą nauką myał zaráżać yákiem nyewolstwem/ y owífem takim był/ że nauką z nyewolniká mogł vczynić wolnego *GliczKsiąż* M4v; *BibRadz* Rom 8/15; *ModrzBaz* 133v; poošimy [!] ćię wfzechmogący Boże/ aby iednorodnego Syná twego nowe przez ćiało národzenie nas wyfwobodziło/ ktore ftárowieczne niewolstwo/ iármem grzechu obćiażyło. *LatHar* 398; Boście nie wzięli ducha niewolstwa znowu ku boiaźni: áleście wzięli ducha fynowfkiego przywłáfzczenia/ przez ktorego wołamy/ Abbá (Oycze). *WujNT* Rom 8/15.

niewolstwo czyje [= tego, który niewoli] (1): ále thy teraz vlży nam co z takowego frogiego niewolstwa oycá twego *BibRadz* 3.Reg 12/4.

Tytuł dzieła M. Lutra „De servo arbitrio” (przełożony na język polski) (1): Tego też czáfu Eráfmus Roterodanus wypuścił kfiążki o zwolenfctwie dobrowolnym/ przeciw temu Luter piáał/ o niewolstwie dobrowolnym. *BielKron* 201.

Wyrażenie: »niewolstwo czartowskie« (1): To fie wykłada o słudze postronnego narodu/ który fie wćieka do kołciołá Páńłkiego/ w którym fie wkázuie bępieczna wćieczká tym którzy łą wniewolłthwie czártowłkim/ gdy przyięci będą do kołciołá onego. *BibRadz* I 114d *marginis*.

Szereg: »niewolstwo i więzienie« (1): Ieśli dobrowolnym nie zołtáne więźniem áby był pod iarzmem iego [Boga]/ ktore niewolłtwo y więzienie nie tylko nád każdą wolność ma być przekłádáne/ ále też nád wólzkie pánowánia y przełóženstvá zacniey ma być powázone *BibRadz* *4.

W przen (1) :

Wyrażenie: »niewolstwo grzechu« (1): wywiedźze mię z cięmnice potępienia wieczného/ á niewolłtwá grzechu. *SiebRozmyśl* Cv.

2. *Niedola, udręczenie, uciążliwość, trud, los nieszczęśli* (2) : iż go [lud Izraelski] zá Zbáwićielá nie przyiáł/ tedy wieczną ślepotą ku potępieniu pokarał: y w niełkończone niewolłtwo po świcie rołprofzył. *PowodPr* 11.

W przeciwstawieniu: »wolność ... niewolstwo« (1): *ModrzBaz* 141 *cf Szereg*.

Szereg: »niewolstwo i uciśnienie« (1): Takci tá wolność tylko ielł możnieyłznych. Ale ná vboźłze niesłufzne á ciężkie wkłáda niewolłtwo/ y wćiśnienie nieznośne [*servitute et oppressionem intolerabilem*]. *ModrzBaz* 141.

3. *Konieczność, przymus, nakaz, potrzeba; servitus PolAnt, Vulg* (2) :

W przeciwstawieniu: »niewolstwo ... wolność« (2): Dla tego iż ony będą wyłwobodzone z niewolłthwá łkázania/ ná wolność chwały łynow Bożych. *BibRadz Rom* 8/21; *WujNT Rom* 8/21.

4. *coll. Istoty poddane, niewolnicy [czyje]* (2) : ieśli dobroć/ moc/ mądrość iego znác ná każdym ziółku/ drzewie/ robaczku/ rybie/ ptaku/ zwierzęciu/ [...] ieśli niewolłtwo łług twoich ták vboğáca: dáleko więcey łługi łamy/ á co więcey przyiáćioły y kochanki łwoie. *SkarŻyw* A3.

Szereg: »niewolstwo i poddani« (1): Gdy Iádam Oćiec náłz P. Bogá nie połłuchał ciáło ie⁸⁰ y niewolnik ie⁸⁰ hárde mu być poczęło: y bestye niewolłtwo ie⁸⁰/ y poddáni/ łłuchác go niechćieli. *SkarJedn* 363.

Synonimy. 1. **a.** *brzemię, jarzmo, jęctwo, pojmanie, uwięzienie; b.* *jarzmo, jęctwo, pęta, uwięzienie; c.* *jarzmo, swawola, tyrannija; 2.* *trud, udręczenie; 3.* *gwałt, mus, obowiązek, przymus, przymuszenie.*

Cf NIEWOLA, NIEWOLENIE, [NIEWOLEŃSTWO], NIEWOLNOŚĆ